

WIESŁAW PARTYKA* – LUBLIN

LIKWIDACJA BRACTW RELIGIJNYCH W LUBLINIE W 2. POŁOWIE XIX WIEKU

Bractwa religijne rozwijały się w Kościele już od okresu wczesnochrześcijańskiego jako wyraz dbałości o rozwój życia duchowego¹. W Europie Zachodniej ich rozwój nastąpił w XI-XIII wieku, w Polsce pojawiły się w XIII wieku – początkowo na Śląsku². Na Lubelszczyźnie pierwsze bractwa pojawiły się pod koniec XIV stulecia³. Intensywny rozwój bractw nastąpił w okresie potrydenckim i stały się one jednym z elementów walki z reformacją oraz starań o odnowę wiary katolickiej. Ponadto ich rozwój zdeterminowany był specyfiką religijności i pobożności okresu baroku, kładącego duży nacisk na zewnętrzne formy i przejawy kultu⁴. Bractwa religijne stały się wówczas nieodłącznym elementem życia każdego stanu i klasy społecznej. Obecne były przede wszystkim w społecznościach miejskich, występowały również w parafiach wiejskich, chociaż tam ich rozwój na szerszą skalę nastąpił dopiero w XVIII wieku⁵. W okresie przedrozbiorowym na Lubelszczyźnie, a dokładniej w archidiakonacie lubelskim, wchodzącym w skład diecezji krakowskiej, funkcjonowało 174 bractwa, z których najwięk-

* Wiesław Partyka – dr pedagogiki, adiunkt w Katedrze Historii Wychowania i Opieki Społecznej, Wydział Nauk Społecznych KUL, e-mail: jezowe@kul.pl

¹ K. Kuźniak, Bractwa kościelne, w: *Encyklopedia Katolicka*, Lublin 1985, t. 2, kol. 1013.

² Więcej na temat ruchu brackiego m.in. B. Kumor, *Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym*, „Prawo Kanoniczne”, 10 (1967) nr 1-2, s. 289-356; S. Litak, *Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej. Rozwój i problematyka*, „Przegląd Historyczny”, 88 (1997) z. 3-4, s. 499-523; E. Wiśniowski, *Bractwa religijne na ziemiach polskich w średniowieczu*, „Roczniki Humanistyczne”, 17 (1969) z. 2, s. 51-81; J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004.

³ J. Flaga, *Bractwa religijne w archidiakonacie lubelskim do końca XVIII wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK), 42 (1981) s. 295, 316-317.

⁴ Tamże, s. 295; S. Litak, *Struktura i funkcje parafii w Polsce*, w: *Kościół w Polsce*, t. 2, red. J. Kłoczowski, Kraków 1970, s. 460.

⁵ Litak, *Struktura*, s. 461; M. Surdacki, *Bractwo Literackie w Urzędowie 1489-1800*, ABMK, 79 (2003) s. 431.

szą grupę stanowiły bractwa związane z kultem maryjnym⁶. W samym Lublinie w okresie przedrozbiorowym istniało 32 bractwa⁷. Związane było to przede wszystkim z działalnością w mieście wielu zakonów, które propagowały ruch bracki. Przy samym klasztorze bernardynów działało aż 6 bractw, a przy klasztorze jezuitów 5 bractw i 2 sodalicje⁸. Niektóre z tych bractw pojawiały się tylko na krótki czas (Kapłańskie, Aniołów Stróżów, Literackie, Męki Pańskiej), część wygasła przed końcem XVIII wieku⁹.

Koniec XVIII wieku przyniósł bardzo wiele zmian. Trudna sytuacja gospodarcza i polityczna kraju stała się jedną z przyczyn słabnięcia ruchu brackiego, a nawet upadku konfraterni. Wiele z nich zostało zniesionych na skutek kasaty zakonu jezuitów (w Lublinie zlikwidowano wszystkie istniejące u nich bractwa), natomiast na terenach wcielonych do zaboru austriackiego, na skutek reform józefińskich w 1783 r., nakazano rozwiązanie bractw i przekazanie ich majątków na jedno stowarzyszenie – Bractwo Czynnej Miłości Bliźniego¹⁰. Kolejne rozbiory, całkowita utrata niepodległości i represyjne działania władz zaborczych wobec Kościoła doprowadziły do dalszego upadku ruchu brackiego.

Początek XIX wieku był dla Lubelszczyzny obok wielu zmian politycznych, również okresem zmian w strukturach kościelnych. 23 września 1805 r. papież Pius VII bullą *Quemadmodum Romanorum Pontificum* utworzył w ramach metropolii lwowskiej diecezję lubelską¹¹. Lublin, jako stolica biskupia stał się zarówno ośrodkiem władzy kościelnej, jak również, za sprawą swoich pasterzy, centrum życia religijnego Lubelszczyzny.

W XIX wieku na terenie diecezji lubelskiej funkcjonowało 199 bractw religijnych, z czego przy lubelskich kościołach i klasztorach było ich 14¹². Należy oczywiście wziąć pod uwagę fakt, że teren diecezji lubelskiej był zdecydowanie większy niż wcześniejszego archidiaconatu lubelskiego, stąd też pomimo likwidacji wielu bractw ich liczba przewyższa tą z końca XVIII wieku. Z tych 199 bractw wiele przestało funkcjonować w pierwszej połowie XIX wieku¹³.

⁶ Flaga, *Bractwa religijne w archidiaconacie lubelskim*, s. 328-330.

⁷ Tamże, s. 310-317.

⁸ Tamże, s. 312-315.

⁹ Tamże, s. 310-317.

¹⁰ Kuźmiak, *Bractwa*, kol. 1015.

¹¹ *Dzieje Archidiecezji Lubelskiej (1805-2005)*, red. T. Zahajkiewicz, Lublin 2005, s. 37.

¹² W. Partyka, *Bractwa religijne w diecezji lubelskiej w XIX wieku – stan liczbowy*, ABMK, 102 (2014), s. 149-168.

¹³ Tamże, s. 148-176.

Tab. 1. Bractwa religijne w Lublinie w XIX wieku

Lp.	Parafia	Nazwa bractwa	Data wprowadzenia	Data aprobaty (zatwierdzenia)	Lata wzmianek źródłowych	Źródła
1.	Lublin (Augustianie) Kalinowszczyzna	Pocieszenia NMP	30 XII 1661 ^a	29 VI 1668	1865, 1889	AAL, Rep 60 IX 1, s. 359-360; AAL, Rep 60 IX 3, s. 536
2.	Lublin (Bernardyni)	św. Anny	1586 ^b	–	1833, 1889	AAL, Rep 60 IX 1, s. 137-138, 277-278; AAL, Rep 60 IX 3, s. 536
		Niepokalanego Poczęcia NMP	1751	–	1871, 1889	AAL, Rep 60 IX 2, s. 32; AAL, Rep 60 IX 3, s. 536
		św. Antoniego	1675	–	1888, 1889	AAL, Rep 60 IX 3, s. 5v-6, 536
		Paska św. Franciszka z Asyżu	1594	–	1888, 1889	AAL, Rep 60 IX 3, s. 5v-6, 536
		św. Tekli	koniec XVIII w.	–	1888, 1889	AAL, Rep 60 IX 3, s. 5v-6, 536
		św. Iwona	1743	–	1888, 1889	AAL, Rep 60 IX 3, s. 5v-6, 536

^a Według J. Flagi bractwo to zostało wprowadzone w 1659 roku (Flaga, *Bractwa religijne w archidiecezji lubelskiej*, s. 316).

^b Trudno jest ustalić rzeczywistą datę założenia tego bractwa w Lublinie. W roku 1586 bractwo to uzyskało zatwierdzenie papieża Sykstusa V na całe Królestwo Polskie. W źródłach jako data założenia tego bractwa pojawia się również rok 1460 i 1752. Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (dalej: AAL), Rep 60 IX 1, O bractwach istniejących przy kościołach 1833-1876, Vol. I, s. 137-138, 277-278, 362).

3.	Lublin (Dominikanie)	Różańcowe	1342	–	1833, 1889	AAL, Rep 60 IX 1, s. 146-147, 275-276; AAL, Rep 60 IX 3, s. 536
		św. Krzyża ^c	14 IX 1688	–	–	–
4.	Lublin (Karmelici Bosi)	Szkaplerzne	20 III 1653	–	1833, 1889	AAL, Rep 60 IX 1, s. 143-144, 277-278, 301-302; AAL, Rep 60 IX 3, s. 536
5.	Lublin (Katedra)	Św. Trójcy	4 VII 1727	1727	1833, 1889	AAL, Rep 60 IX 1, s. 153, 275-276; AAL, Rep 60 IX 3, s. 536
6.	Lublin (Św. Ducha)	Imienia Maryi	12 IX 1739	–	1833, 1875	AAL, Rep 60 IX 1, s. 149-150, 275-276, 303; AAL, Rep 60 IX 2, s. 185-195
		Serca Maryi ^d	13 X 1856	–	1889	AAL, Rep 60 IX 1, s. 352; AAL, Rep 60 IX 3, s. 536
7.	Lublin (Wizytki)	Serca Jezusowego	1723	–	1865	AAL, Rep 60 IX 1, s. 355-356

^c W sprawozdaniach XIX-wiecznych sporządzanych przez duchowieństwo nie ma mowy o tym bractwie, jednak inne źródła wskazują na jego funkcjonowanie w XIX wieku (zob. Flaga, *Bractwa religijne w archidiecezji lubelskiej*, s. 312-313).

^d Bractwo początkowo zostało utworzone przy kościele kapucynów, następnie przeniesione do kościoła SS. Miłosierdzia i w końcu do kościoła Św. Ducha. AAL, Rep 60 IX 1, s. 352).

Należy przypuszczać, że bractwa religijne w czasie niewoli były organizacjami nie tylko o charakterze czysto religijnym, ale przybierały również charakter patriotyczny, szczególnie w okresach walk narodowowyzwoleńczych. Duchowieństwo katolickie z terenu diecezji lubelskiej nie tylko czynnie włączało się w działalność powstańczą, ale również wspierało powstańców modlitwą i prowadzeniem akcji zachęcających do udziału w powstaniach oraz do wspierania tych zrywów duchowo jak i materialnie. Przykład takiej działalności dawali sami biskupi lubelscy: ordynariusz Józef Marceł Dzięcielski i sufragan Mateusz Wojakowski w czasie powstania listopadowego prowadzili ożywioną akcję wspierania powstania i walczących powstańców. Wzywali do modlitwy, składania ofiar, brali udział w manifestacjach patriotycznych i organizowali pomoc dla tych, którzy ucierpieli w czasie walk i ich rodzin¹⁴. Również niższe duchowieństwo organizowało nabożeństwa w intencji ojczyzny i prowadziło agitację na rzecz powstania¹⁵. W czasie powstania styczniowego również część duchowieństwa zaangażowała się w działalność patriotyczną zarówno czynem jak i słowem¹⁶. Okres międzypowstaniowy mimo represji, jakie spadły na Kościół i społeczeństwo oraz zachowawczej postawie hierarchów kościelnych wymuszonej przez władze zaborcze, nie spowodował zaniku działalności patriotycznej księży. Wielu z nich nadal głosiło kazania i wzywało do modlitw za wolną ojczyznę. Wobec takiej postawy duchowieństwa należy przypuszczać, że nastroje te udzielały się również i wiernym. Ponieważ bractwa religijne były ściśle związane z Kościołem, a ich członkowie pod dużym wpływem duchownych opiekunów, kładziono w nich nacisk nie tylko na odnowę religijną ale również na krzewienie patriotyzmu. Wobec tego uprawnionym wydaje się stwierdzenie, że w XIX wieku bractwa religijne były, przynajmniej w części, zrzeszeniami o charakterze religijno-patriotycznym.

Bractwa skupiały w swoich szeregach zarówno mieszczan jak i ziemian, w tym ludzi bardzo znaczących i pełniących ważne funkcje w społeczeństwie (nauczyciele, przedsiębiorcy itp.). Religia w tym okresie pełniła ważną funkcję przekazując stabilny i niezawodny system wartości, stając się synonimem i manifestacją polskości¹⁷. Władze zaborcze dopatrywały się w kazaniach, nabożeństwach i modlitwach niebezpiecznych dla rządu aspektów politycznych, stąd też represje dotknęły i tę formę aktywności polskiego społeczeństwa. Wraz z przekazaniem w 1864 r. spraw wyznań Komisji Spraw Wewnętrznych, a następnie w 1871 r. Ministerstwu Spraw Wewnętrznych w Petersburgu, represje w stosunku do Kościoła uległy zaostrzeniu¹⁸. W 1864 r. skasowano wiele klasztorów, w tym kilka w Lublinie. Likwidacji uległy wówczas m.in. klasztor augustianów na Kalinowszczyźnie, klasztor bernardynów i klasztor karmelitów. Zgodnie z prawem likwi-

¹⁴ *Dzieje Archidiecezji*, s. 280-281.

¹⁵ J. Skarbek, *Udział duchowieństwa województwa lubelskiego w powstaniu listopadowym*, „Roczniki Humanistyczne”, 17 (1969) z. 2, s. 89-92.

¹⁶ Zob. E. Niebelski, *Duchowieństwo lubelskie i podlaskie w powstaniu w 1863 roku i na zesłaniu w Rosji*, Lublin 2002.

¹⁷ A. Przegaliński, *Spoleczna działalność ziemiaństwa lubelskiego w latach 1864-1914*, Lublin 2009, s. 297.

¹⁸ Tamże, s. 298.

dacji powinny ulec również bractwa działające przy tych klasztorach¹⁹, jednak z informacji źródłowych wynika, że działały one nadal gromadząc wiernych na nabożeństwach brackich (patrz tabela 1).

Władze zaborcze widząc przywiązanie ludności polskiej do bractw religijnych, mimo kasaty zakonów, przy których wcześniej działały, postanowiły w sposób bardziej bezpośredni doprowadzić do likwidacji niektórych stowarzyszeń. Nie wiadomo do końca, jakimi kryteriami kierowano się przy wyborze bractw przeznaczonych do likwidacji, czy była to znacząca liczba członków czy też inne względy odgrywały tu istotną rolę. W latach 1875-1876 procesowi likwidacji poddano trzy bractwa.

Pierwszym bractwem, które uległo likwidacji było Bractwo Serca Jezusowego działające przy klasztorze wizytek. Bractwo to rozpoczęło swoją działalność w 1723 r. wraz z pojawieniem się sióstr w Lublinie. W czasie pożaru z 14 II 1870 r. spaleni uległy księgi i akta bractwa, stąd też wystosowano 13 III 1872 r. pismo z prośbą do biskupa o nadanie nowej kanonicznej erekcji bractwu. Biskup suffragan Walenty Baranowski dnia 15 III 1872 r. wydał ponowną erekcję tegoż bractwa²⁰. Koniec istnienia tego bractwa nastąpił w październiku 1875 r. W dniu 11/23 X 1875 r. odbyło się posiedzenie Konsystorza Generalnego Lubelskiego. Zostało ono zwołane na skutek reskryptu generała gubernatora warszawskiego z dnia 6/18 X tegoż roku, nr 1584, w którym zawiadamiał biskupa diecezji lubelskiej, że „wołą Rządu jest znieść Bractwo Serca Jezusowego istniejące przy kościele wizytek lubelskich”²¹. Na posiedzenie do kancelarii Konsystorza zaproszeni zostali Jakub Daniewski, były inspektor Gimnazjum Lubelskiego, wówczas już emeryt, pełniący funkcję prezesa bractwa oraz Karol Radziwiński, były Naczelnik Kontroli Skarbowej, również emeryt, wiceprezes bractwa. Przedstawicielem strony rządowej był pułkownik Szulc. Prezesi bractwa powiadomieni zostali, że bractwo zostaje rozwiązane ze skutkiem natychmiastowym i przystąpiono do sporządzenia protokołu likwidacyjnego. Na pytanie, czy bractwo posiada jakieś fundusze odpowiedzieli, że utrzymuje się tylko z dobrowolnych składek i nie posiada żadnego stałego kapitału. Następnie prezes i wiceprezes złożyli:

- księgę do zapisywania członków bractwa, w której zapisanych było 814 osób a na oddzielnym arkuszu jeszcze kolejnych 118 (księga ta prowadzona była od 1870 r. po spaleni się wcześniejszej);
- księgę do zapisywania zmarłych członków, gdzie zapisanych było 7 kart (księga prowadzona od 1860 r.);
- dwie pieczęcie brackie z wyobrażeniem serca i napisem, jedna do wyciskania na sucho „Confraternitas Ssmi Cordis Jesu Lublini”, druga do laku „Promotor Confr. SS. Cordis Jesu Lublini”;
- czterdzieści sztuk patentów większych oraz dwadzieścia trzy patentów mniejszych drukowanych w warszawskiej drukarni Jaworskiego za pozwoleniem Cenzora Rady Dworu Stanisławskiego z dnia 27 IV/9 V 1857 r.

¹⁹ Flaga, *Bractwa w archidiakonacie lubelskim*, s. 340.

²⁰ AAL, Rep 60 IX 2, O bractwach istniejących przy kościołach w Diecezji Lubelskiej 1824-1903, Vol. II, s. 41-42; 53.

²¹ Tamże, s. 128.

Zarówno księgi, pieczęcie i patenty miały być odesłane w oddzielnym raporcie warszawskiemu generał gubernatorowi.

Na tym zakończono spisywanie protokołu. Po podpisaniu przez obecnych na posiedzeniu, jeden egzemplarz miał pozostać w Aktach Konsystorza, drugi zaś został oddany w ręce pułkownika Szulca²².

Na skutek nacisku władz rosyjskich Konsystorz Generalny Lubelski 29 X 1875 r. wysłał pismo do dziekanów diecezji lubelskiej z pytaniem, czy istnieje przy jakimś kościele bractwo Serca Jezusowego. Z odpowiedzi nadesłanych przez dziekanów wynikało, że bractwo takie funkcjonowało tylko przy kościele wizytek w Lublinie²³. Jedyne dziekan dekanatu garwolińskiego ks. Tadeusz Górczyński poinformował, że przy kościele parafialnym w Garwolinie wprawdzie nie ma takiego bractwa, ale na życzenie parafian od kilku lat odprawia się nabożeństwo do Serca Jezusa. W odpowiedzi Konsystorz poinformował ks. Górczyńskiego, że nabożeństwo to wprowadzone zostało bez upoważnienia władzy diecezjalnej i należy je znieść, ponieważ wołą Rządu, o czym informował warszawski generał gubernator jest, aby bractwo Serca Jezusa w kraju nie istniało²⁴. Widać na powyższym przykładzie, że nie chodziło tylko i wyłącznie o formalną likwidację konfraterni, ale przede wszystkim o faktyczne zaprzestanie praktykowania pewnych nabożeństw, które budziły niepokój władzy rosyjskiej.

Drugim w kolejności bractwem, które uległo likwidacji w tym czasie było Bractwo Imienia Maryi funkcjonujące przy kościele Św. Ducha w Lublinie. Bractwo to założone zostało 12 IX 1739 r. Przez długi czas nie prowadziło ono żadnych ksiąg, stąd trudno było określić liczbę członków. W sprawozdaniu z 1833 r. liczbę aktywnych członków określano na około 20 osób²⁵. Podobnie jak w przypadku Bractwa Serca Jezusowego, tak również tutaj na skutek reskryptu warszawskiego generał gubernatora z dnia 30 XI/12 XII 1875 r. nr 1769 o konieczności likwidacji Bractwa Imienia NMP istniejącego przy kościele Św. Ducha w Lublinie, na dzień 11/23 XII tegoż roku zwołane zostało posiedzenie w Kancelarii Konsystorza Lubelskiego²⁶. Zaproszeni zostali członkowie konfraterni: Antoni Czerwiński, Franciszek Zyszkiewicz i Stanisław Kwiatkowski, obywatele Lublina. Stronę rządową reprezentował major Surkow. Zebrany oświadczył, że Bractwo Imienia Maryi przestaje istnieć ze skutkiem natychmiastowym. Zabrania się również odprawiania nabożeństw i wykonywania jakichkolwiek obowiązków wynikających z przepisów brackich. W sporządzonym przy tej okazji protokole znalazły się standardowe pytania dotyczące posiadanych kapitałów. Członkowie bractwa odpowiedzieli, że zgodnie z rozporządzeniem Rządu Gubernialnego Lubelskiego z dnia 23 I/4 II 1869 r., nr 245, bractwo pobiera z Banku Polskiego za pośrednictwem Kasy Gubernialnej Lubelskiej rocznie rubli srebrem (rs.) 30 jako procent od sumy rs. 750 zapisanej na rzecz bractwa przez Waleriana Trębickiego w 1739 r. Oprócz tej sumy bractwo posiadało jeszcze dwie (1500 rs. i 750 rs.), ale

²² Tamże, s. 128-130.

²³ Tamże, s. 132.

²⁴ Tamże, s. 151-152.

²⁵ AAL, Rep 60 IX 1, s. 303.

²⁶ AAL, Rep 60 IX 2, s. 185.

zostały im wcześniej odebrane decyzją Rządu. Pobierany procent w wysokości 30 rs. przeznaczony był na światło przy odprawianiu nabożeństw. Ponadto członkowie bractwa złożyli księgę bracką założoną w 1871 r., w której zapisanych było 320 członków, co zdecydowanie odbiegało od informacji udzielonych w 1833 r. Oprócz księgi złożyli także pieczęć bracką z napisem „Confraternitas S.S. Nominus B.V.M. Lublini”. Księga i pieczęć miały być odesłane warszawskiemu generał gubernatorowi w osobnym raporcie. Na koniec oświadczyli, że nie posiadają żadnych innych przedmiotów należących do bractwa i pozostaje im jedynie dług w wysokości kilku rubli za świece ze sklepu Vogla w Lublinie²⁷.

Mimo likwidacji Bractwa Imienia Maryi przy kościele Św. Ducha, nadal odbywały się w nim nabożeństwa ku czci Maryi, a to za sprawą Bractwa Serca Maryi, które założone zostało w 1856 r. przy klasztorze kapucynów, w 1864 r. przeniesione do kościoła szpitalnego sióstr miłosierdzia, a w 1872 do kościoła Św. Ducha²⁸. Bractwo to nie było przedmiotem likwidacji.

Trzecią wspólnotą zlikwidowaną z polecenia warszawskiego generał gubernatora było stowarzyszenie braci i sióstr pokutujących czyli tercjarzy i tercjarek istniejące przy bractwie różańcowym w kościele księży dominikanów lubelskich. Warszawski generał gubernator reskrytem z dnia 29 XII 1875 r. nr 1939, zawiadomił biskupa lubelskiego, że wolą rządu jest aby stowarzyszenie to przestało istnieć²⁹. Dnia 13/25 I 1876 r. w Kancelarii Konsystorza Lubelskiego odbyło się posiedzenie, na które zaproszeni zostali ks. Wincenty Skrobański w zastępstwie chorego przełożonego dominikanów, ks. Felicjan Konarzewski, były promotor bractwa, ks. Bazyli Sakowicz, promotor bractwa różańcowego, oraz członkowie konfraterni: Karol Radzimiński, Antoni Dębicki i Klemens Michalewski. Stronę rządową reprezentował major Surkow. Oświadczone zebraniem, że stowarzyszenie braci i sióstr pokutujących czyli tercjarzy i tercjarek przestaje istnieć ze skutkiem natychmiastowym. Zabrania się przyjmowania nowych członków, a dotychczasowym nie wolno było odprawiać nabożeństw i wypełniać praktyk religijnych związanych z przynależnością do tego stowarzyszenia. Na pytania dotyczące kapitałów i ksiąg zebrani dominikanie i członkowie bractwa odpowiedzieli, że stowarzyszenie nie posiadało ani odrębnej księgi, ani funduszy, ani pieczęci czy innych przedmiotów, ponieważ tercjarze musieli należeć do bractwa różańcowego i podlegali zarządowi promotora i Starszych Bractwa Różańcowego. Informacje dotyczące ustanowienia i obowiązków stowarzyszenia tercjarzy zapisywane były w księdze różańcowej i jeden egzemplarz został dołączony do protokołu. Po podpisaniu protokołu w dwóch egzemplarzach stowarzyszenie braci i sióstr pokutujących oficjalnie przestało istnieć³⁰. Niestety w protokole brakuje informacji dotyczącej liczby członków tego stowarzyszenia.

Podobnie jak w przypadku likwidacji Bractwa Serca Jezusowego, Konsystorz Lubelski wystosował w dniu 28 I 1876 r. pismo do dziekanów diecezji lubelskiej

²⁷ Tamże, s. 185-195.

²⁸ AAL, Rep 60 IX 1, s. 352; AAL, Rep 60 IX 2, s. 55-60; AAL, Rep 60 IX 3, O Bractwach istniejących przy kościołach 1888-1890, Vol. II b, s. 5v-6.

²⁹ AAL, Rep 60 IX 2, s. 277.

³⁰ Tamże, s. 277-279.

z zapytaniem, czy przy jakiejś parafii istnieje stowarzyszenie braci i siostr pokutujących³¹. Na podstawie źródeł można stwierdzić, że takie stowarzyszenie funkcjonowało tylko w Lublinie.

Biorąc pod uwagę dwa pierwsze bractwa można zauważyć, jak dużą popularnością cieszyły się one wśród mieszkańców Lublina. Przykład Karola Radziwińskiego pokazuje, że obywatele miasta nie ograniczali się do członkostwa w jednym bractwie, ale działali w kilku. Być może był to przejaw pobożności, a być może chęć aktywnego uczestnictwa nie tylko w życiu religijnym miasta, ale również w życiu kulturalnym, społecznym czy patriotycznym. Należy zatem przypuszczać, że właśnie ta aktywność budziła niepokój władz zaborczych doprowadzając do likwidacji najbardziej aktywnych bractw i stowarzyszeń.

Dzięki konsekwentnemu trwaniu ruchu brackiego, mimo wielu przeszkód, przez cały XIX wiek i pielęgnowaniu wartości propagowanych przez bractwa, pod koniec tegoż stulecia można było zaobserwować ożywienie działalności bractw religijnych. Działo się tak między innymi dzięki organizacjom różańcowym, a szczególnie dzięki masowo rozwijającym się Kołom Żywego Różańca³². Działalność bractw religijnych była skutecznym orężem w walce z zaborcą o panowanie nad ludzkimi sumieniami. Dbałość o religijność, moralność i miłość do ojczyzny z pewnością w pewnej mierze spowodowała, że część społeczeństwa skutecznie przeciwstawiała się postępującej laicyzacji, nie zatraciła swojej tożsamości i nie dała się złamać zaborcy mimo jego usilnych starań. Z tego też względu należałoby podjąć próbę dokładniejszej analizy funkcjonowania bractw religijnych w XIX wieku nie tylko pod kątem ich religijno-dewocyjnej, ale również pod kątem działalności zmierzającej do zachowania tożsamości narodowej i krzewienia w zniewolonym narodzie patriotyzmu.

Słowa kluczowe: bractwa religijne, diecezja lubelska, Lublin, XIX wiek, zabór rosyjski

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie, Rep 60 IX 1, O bractwach istniejących przy kościołach 1833-1876, Vol. I.
Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie, Rep 60 IX 2, O bractwach istniejących przy kościołach w Diecezji Lubelskiej 1824-1903, Vol. II.
Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie, Rep 60 IX 3, O Bractwach istniejących przy kościołach 1888-1890, Vol. II b.

³¹ Tamże, s. 284.

³² *Dzieje Archidiecezji*, s. 211-212.

Opracowania

- Dzieje Archidiecezji Lubelskiej (1805-2005), red. T. Zahajkiewicz, Lublin 2005.
- Flaga Jerzy, Bractwa religijne w archidiaconacie lubelskim do końca XVIII wieku, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 42 (1981) s. 293-344.
- Flaga Jerzy, Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku, Lublin 2004.
- Kumor Bolesław, Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym, „Prawo Kanoniczne”, 10 (1967) nr 1-2, s. 289-356.
- Kuźmiak Krystyna, Bractwa kościelne, w: Encyklopedia Katolicka, Lublin 1985, t. 2, kol. 1013-1020.
- Litak Stanisław, Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej. Rozwój i problematyka, „Przegląd Historyczny”, 88 (1997), z. 3-4, s. 499-523.
- Litak Stanisław, Struktura i funkcje parafii w Polsce, w: Kościoł w Polsce, t. 2, red. J. Kłoczowski, Kraków 1970, s. 261-481.
- Niebelski Eugeniusz, Duchowieństwo lubelskie i podlaskie w powstaniu w 1863 roku i na zesłaniu w Rosji, Lublin 2002.
- Partyka Wiesław, Bractwa religijne w diecezji lubelskiej w XIX wieku. Stan liczbowy, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 102 (2014) s. 143-177.
- Przegaliński Andrzej, Społeczna działalność ziemiaństwa lubelskiego w latach 1864-1914, Lublin 2009.
- Skarbek Jan, Udział duchowieństwa województwa lubelskiego w powstaniu listopadowym, „Roczniki Humanistyczne”, 17 (1969) z. 2, s. 83-93.
- Surdacki Marian, Bractwo Literackie w Urzędowie 1489-1800, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 79 (2003) s. 429-444.
- Wiśniowski Eugeniusz, Bractwa religijne na ziemiach polskich w średniowieczu, „Roczniki Humanistyczne”, 17 (1969) z. 2, s. 51-81.

THE LIQUIDATION OF RELIGIOUS BROTHERHOODS IN LUBLIN IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Summary

The brotherhood movement was born in the Church in the 4th century. Brotherhoods were attached to churches and monasteries, and their aim was to strengthen the devotion among the faithful through the implementation of the devotional objectives as well as social and charitable activities. In Poland religious brotherhoods emerged in the 13th century and evolved over the centuries. They flourished in the 17th and 18th centuries in most parishes. In the region of Lublin they appeared in the late 14th century.

In Lublin in the 19th century, there were 14 religious brotherhoods. They included a great number of the city residents, taking care of strengthening their piety and morality. Patriotism and religiousness nurtured by the members of religious associations were often not approved of by the authorities of the partitioners, which often resorted to different kinds of repression, including the liquidation of many brotherhoods. In the years 1875-1876, as a result of the Government's order, two brotherhoods were liquidated: the Brotherhoods of the Heart of Jesus and the Holy Name of Mary, and also the association of the penitents attached to the Brotherhood of the Rosary.

Despite this repression, the citizens of Lublin were strongly connected with the brotherhood movement, effectively opposing secularism and taking care of their identity as well as values such as love of God and their own country.

Keywords: religious brotherhoods, the Diocese of Lublin, Lublin, the 19th century, the Russian Partition

Translated by Aneta Kiper